Learning From Athens: Με Αφορμή την Αθηναϊκή DOCUMENTA 14

Μπάμπης Βλάχος

1.

Μέχρι πριν λίγες δεκαετίες και σίγουρα ενάμιση περίπου αιώνα πριν, ένα έργο τέχνης, το «Κρυφό Σχολειό» του Γύζη ας πούμε, μπορούσε -με άλλες ταχύτητες- να ξεσηκώσει συζητήσεις επί παρεξηγήσεων, να πλαστογραφήσει την Ιστορία (που διδάσκεται στα σχολεία), ή ακόμη και να θέσει πέραν των αισθητικών, εθνικά κι εκκλησιαστικά ζητήματα!

Γεννιούνται πλέον σήμερα, μετά και την Γκερνίκα, τέτοιας εμβέλειας και «ισχύος» εικαστικά έργα; Όχι, βέβαια. Θα μπορούσε ίσως; Μάλλον όχι!… Κι όχι επειδή λείπουν οι καλλιτέχνες, μεγάλοι ή μικροί -δεν λέμε αυτό. Απλώς περάσαμε έκτοτε οριστικά, ως γνωστόν, για πρώτη φορά στον ρου της Ιστορίας σε καθεστώς δικτατορίας της Εικόνας. Μέσω των όχι και τόσο αθώων επιτευγμάτων της τεχνικής και της επιστήμης -στην αυτοκρατορία της τεχνο-Εικόνας (φωτογραφία, τηλεόραση, μίντια, διαδίκτυο) και στην καταναλωτική κουλτούρα του επ’ άπειρον αντίτυπου. Στους αντίποδες, όσο κι αν ακούγεται μακρινό και ξένο, της ελληνικής θέασης (*θεωρίας*) ***του κόσμου***. Και βέβαια, στον υποχρεωτικό ξεπεσμό του σύγχρονου έργου τέχνης σε προϊόν. Οπότε τι να σου κάνει πλέον κι ο καλλιτέχνης, με το «μοντέλο» του ασφυκτικά περικυκλωμένο απ’ τα θηρία της διαφήμισης και των ΜΜΕ (αν δεν είναι κι ο ίδιος);

Και πάντως, το άλλοτε προστατευόμενο σε ναούς και σε παλάτια έργο, άλλαξε ασφαλιστή -αποκαθηλώθηκε. Χάνοντας την ιδιόκτητη, τη γήινη γωνιά του (ανάμεσα σε ιερείς κι εμπόρους, μεγαλογαιοκτήμονες και βασιλείς, παρατρεχάμενους και υπηρέτες), εξαερώθηκε: μετατράπηκε κι αυτό σε ***Πληροφορία***. Και

παρότι μετά τον θαυματουργό 19ο αιώνα, στον 20ο κάποιοι σάλπισαν το τέλος του -απ' τη στιγμή που δεν ενσωματώνεται στο βίωμα!, προπάντων δε στα σώματα τα ίδια-ιδίως του όχλου!, απ' τη στιγμή που έγινε χρήσιμο ως «εκδημοκρατισμένο», απονευρώθηκε κι απονεκρώθηκε: κυρίως δια του Μουσείου. Αλλά και του αντιτύπου. Τον βρήκε δηλαδή τον δρόμο του. (Με τις πρωτοφανείς ιστορικά ανασκαφές, από την άλλη, σίγουρα. Και μόνο του Σλήμαν φτάνουν.) Κι εξάλλου ανανεώθηκε -δεν λέμε-, με περφόρμανς, «εγκαταστάσεις» και βίντεο-προβολές. Έγινε σουπλά για τις junk foods. Ειδικά ο «μέσος» δυτικός προήχθη σε ντε και καλά π ο λ ι τ ι σ τ ι κ ό ο ν. Κι ενώ ως παραγωγή για συλλογές εξακολουθεί εν τέλει να απασχολεί μια μικρή σχετικά παγκόσμια ελίτ του χρηματοοικονομικού συστήματος, που δεν έχει βέβαια καμία σχέση με την τέως αριστοκρατία, δεν έχει πλέον και πρόβλημα με την πληθώρα από εμπορεύσιμα σκουπίδια που το απαρτίζουν. Ίσως, γιατί και τα περισσότερα εμπορεύματα του πολιτισμού μας, όλοι λίγο-πολύ το γεύονται κι ας διατυμπανίζουν το αντίθετο, είναι σκουπίδια. Ή τουλάχιστον, όπως στη Documenta 14, μετριότητες και σχολικά επιτεύγματα, βλακώδη τις περισσότερες φορές.

Φταίει για αυτό μια έκθεση; (Και μάλιστα η «κορυφαία Σύγχρονης» που υπάρχει;)

2.

Ωστόσο, το μεταμοντέρνο έργο -όπως και όλα τα *μετά*/post- δεν δείχνει να έχει και καμιά σπουδαία σχέση με το «radical» ή το «ανατρεπτικό» (με την… αλήθεια γενικότερα έτσι κι αλλιώς) -υποχρεωτικό είναι; Όπως συνέβη τουλάχιστον, επί ματαίω, στις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Αν εξαιρέσεις την απαραίτητη προϋπόθεση της «πρωτοτυπίας». Δεύτερη φύση αυτού του προϊόντος. Που όμως, ακόμη και στα φαγώσιμα του σούπερ μάρκετ, κάτι τέτοιο δεν είναι το ζητούμενο; Κι ασ' το ειδικά ετούτο (από κανέναν άλλο πολιτισμό δεν έχουμε μαρτυρίες ότι λατρεύανε τα έργα του ως σκουπίδια!), να ευαγγελίζεται ότι… αμφισβητεί περίπου όλα τα υπόλοιπα. Παρακάμπτοντας δήθεν, οποία πονηριά,

την Αυτοκρατορία της βοϊδίσιας ματιάς, το «τιποτένιο» του υλικό -το ναρκωμένο από την υπερβολική χρήση μάτι. Οπότε εν τέλει ως εργαλείο, γίνεται κι εργαλείο… ιδεολογικό! Καταδικασμένο να ανήκει, σε δήθεν εχθρικά στρατόπεδα και σε «μηνύματα», εξαρτημένο, στο πανέρι της εκάστοτε μόδας (ξεχασμένων από τον θεό φυλών, σεξουαλικών μειονοτήτων και προσφυγικών ροών -κάτι σαν τον τέως Σύριζα δηλαδή, ευτυχώς που η τέχνη δεν βάζει υποψηφιότητα). Στα πλαίσια όμως πάντα της ευπρεπούς και εργοδότριας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Τα λέμε αυτά, γιατί οι βασικοί Επιμελητές της D14 αυτό μας πουλάνε. Άσφαιρα μανιφέστα και πλατφόρμες «ριζοσπαστικής»/κινηματικής… «αλληλοεπίδρασης». Λες και αυτό θα έκανε ριζοσπαστική -σε σημείο ακτιβισμού μήπως;- την επιλεγμένη και προβαλλόμενη Άρτ.

Και ως γνωστόν οι Επιμελητές είναι πλέον οι βασικοί σταρ κι οι άρχοντες μιας έκθεσης.

Αυτοί, και το κράτος που τους πληρώνει. Γερή μπάζα.

3.

Στην πραγματική ζωή πάντως, ό, τ ι κι αν εμφανίζεται στο μάτι, σε χρόνο απειροελάχιστο εξαφανίζεται. Ή και ανανεώνει τη «σταθερή» πορεία του στον κόσμο του ανθρωπίνως ορατού σε βαθμό βαρετής βεβαιότητας. (Άλλη, πιο υψηλή ικανότητα, άλλα… καρέ, δεν έχουν ουκ ολίγα ζώα;) Κι αυτή η αμετάκλητη εξαφάνιση, το σκοτάδι πλέον παρά το φως, είναι που γεννά το εικαστικό έργο.

Ωστόσο, η πάγια ρουτίνα να συνυπάρχουμε τις περισσότερες ώρες της ημέρας με εικόνες «νεκρές», μ η α λ η θ ι ν έ ς ως προς τον πραγματικό, τον ορατό χρόνο ζωής τους, παγωμένες έως κατασκευασμένες (στα κινητά, σε όλα τα μίντια, στις διαφημιστικές αφίσες και βιτρίνες), καθιστά «φυσιολογικό» το να νιώθουμε πια ολοένα και πιο περιορισμένα έως καθόλου (συν)αισθήματα, μπρος σε αληθινές εικόνες και νέες μορφές. Οπότε και μπρος σε έργα -είναι δεν είναι- τέχνης.

Ο ζωγράφος ή ο γλύπτης δηλαδή (που εν πολλοίς απουσιάζουν από τη D14) ξεκλέβει κατά πάσα πιθανότητα *α υ τ ό* που θα εξαφανιστεί για πάντα το επόμενο δευτερόλεπτο: το πραγματικό του πραγματικού. Έτσι επικοινωνεί με το «μοντέλο» του -όχι αντιγράφοντάς το. (Κι αυτή η ρωγμή, αν πετύχει, συμβαίνει σε πολύ λίγες ενέργειες στη ζωή, τις πιο πλούσιες: Ας πούμε, στον έρωτα ή στο ανώτερο έγκλημα). Αν δεν το κάνει, γεννά τ ο α ν ε π ι κ ο ι ν ώ ν η τ ο. Ένα επιπλέον, στον σωρό της αυτοκρατορίας-σκουπιδότοπο των Μέσων. Που, κυνικά κι ειρωνικά, ονομάζονται «Επικοινωνίας». Μεταδίδοντάς το ως ιό ή αναπηρία, δεν χάθηκε κι ο κόσμος, και στον προσεκτικό και στον καχύποπτο πελάτη, στον περαστικό. Σε ένα «κοριτσίστικο» συχνά έως αθεράπευτα σχολικό κοινό. Όπως τα περισσότερα έργα.

*

Πράγματι, ο δίχως πάτο κορεσμός κι η νάρκωση, μιας χωρίς γλυτωμό απ' ό,τι φαίνεται ρουτίνας, έχει κάνει τη Συγκίνηση στην τέχνη περίπου άφαντη. (Αν και μπόλικη στον τεχνικό, τηλε-οπτικό ερεθισμό.) Δυσκολευόμαστε να ξεχωρίσουμε ακόμη και τα σκουπίδια μες στην πληθώρα τους, από κάτι σπάνιο που αντιμάχεται την αυτοκρατορία της Εικόνας. Γιατί κανόνας στη σύγχρονη τέχνη είναι το -ακόμη κι αυτό «σχολικό»!- σκουπίδι. Δηλώνεται πλέον δεν μασκαρεύεται. Έχει κατ' επανάληψη προβληθεί αυτό καθεαυτό. Προήχθη σε κανόνα της αγοράς. Όπως εξάλλου κι η επαρχιώτικη κουλτούρα με το τσιφτεντέλι και τα πεθαμένα γαρίφαλα των περισσότερων αγοραστών: «συγκίνηση» να 'ναι κι ***Ό,τι Να 'ναι***.

Αναρωτιέται κανείς με τι κριτήρια απέκλειαν οι σύμβουλοι του Μίνωα ή οι κυκλαδικές Κοινότητες τους κακούς ή άσχετους καλλιτέχνες (το λέει κι η λέξη) από τα «δημιουργήματά» τους, τις… συνθέσεις τους. Εκτός εάν, κατασκευάζοντας κανείς κακά εμπορεύματα εισοδιστής ων, κολλάει (μ' αυτό τον τρόπο) στον τοίχο τον κόσμο του εμπορεύματος.

Ολόκληρο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, κι αντί οι επιμελητές να εγκαινιάσουν έναν όροφο με σύγχρονους έλληνες

εικαστικούς (στέλνουν κάποιους στο Κάσελ, μάθαμε), ανταγωνίσιμους της φτηνής/θεματικής και καλά Documenta -είναι κι οι ασφαλιστικές στη μέση-, αναγκάζεται κανείς να θαυμάσει εν τέλει κυρίως το κτήριο του φοβερού Ζενέτου, σε σχέδια μισού αιώνα και βάλε -δεν είναι και λίγο… Και ευτυχώς που υπήρχε και το υπόγειο του Ωδείου Αθηνών, με τρεις-τέσσερις αξιόλογες περιπτώσεις.

Ναι αλλά, learning from Athens, είπαμε.

4.

Και η Αθήνα σίγουρα αποτελεί -τιμή της που την προτίμησαν- ασύγκριτο τουριστικά, κλιματικά και γιορταστικά οικοδεσπότη, *Εύξεινον πόλιν* (σε σχέση με τη Βόρεια Ευρώπη -κάτι σαν τις Κάννες και τα ουκ ολίγα μελαγχολικά φεστιβάλ κινηματογράφου, εφάμιλλη της Βενετίας), και ταυτόχρονα το υποδειγματικό κέντρο εφαρμογής των πρόσφατων Μνημονίων. Κατά την «πολιτικοποιημένη» D14.

Επιπλέον, αυτό το «ξέχασαν», και μία από τις τρεις πόλεις που γέννησαν τον σύγχρονο κόσμο (της κυρίαρχης Δύσεως εννοείται -οι άλλες δύο είναι η Ρώμη και τα Ιεροσόλυμα). Κι όπως δεν πας να στήσεις μια παράγκα προβάλλοντας την τέχνη σου δίπλα στο Λούβρο, έτσι και δεν αφήνεις το φοβερό Αρχαιολογικό της Μουσείο «αναξιοποίητο». (Ευτυχώς. Ένας, που βρήκε το… θάρρος να εκθέσει στον κήπο, πλάι στα γλυπτά του ναυαγίου των Αντικυθήρων από θαλασσοφαγωμένο παριανό μάρμαρο, συγκέντρωσε μπροστά στα μάτια μας τη χλεύη των ξένων επισκεπτών.) Κι ούτε βάζεις ένα άσχετο αν και παιχνιδιάρικο ηχητικό «δρώμενο», στο Βυζαντινό της μουσείο. Γιατί χωρίς τη Σύνοδο της Νικαίας του 787μ.Χ. (περί Εικονομαχίας -τότε που… Αθήνα δεν υπήρχε) πολύ πιθανό ούτε ο Μιχαήλ Άγγελος θα υπήρχε, ούτε ο Τζακ Νίκολσον, ούτε η Documenta. Τη στιγμή μάλιστα που οι βίαιες αντιπαραθέσεις στα παρακλάδια του γνωστού μονοθεϊσμού, τις δικές τους χώρες μάλλον καθόρισαν περισσότερο. Κι αναπόφευκτα τις ταλαιπωρούν ακόμη, με σύγχρονους αρνητές τούς εγχώριους τζιχαντιστές. Δεν το λέμε λοιπόν επειδή προσβάλλεται κάποιος

απονεκρωμένος «δημόσιος» χώρος, στην τέχνη ευτυχώς όλα επιτρέπονται ακόμη και η μπούρδα, αλλά για την -καλοπληρωμένη εν προκειμένω- λήθη, κορωνίδα της ψηφιακής εποχής. Εξάλλου η μετα-μαρξική και «δημοκρατική» σκέψη λίγο βοηθάει σ' αυτό. Γιατί εκτός του ότι περιορίζεται στον 20ό αιώνα, ανακυκλώνει τα ίδια και τα ίδια (ολοκαύτωμα, φασισμός, ανθρώπινα και σεξουαλικά δικαιώματα, προσφυγικό – ενώ η δεξιά στην ανάγκη αρκείται σε ένα, το κέρδος) χωρίς να τα φωτίζει -καημένε Νέγκρι- περισσότερο. Κυρίως, γιατί δεν έπαψε ποτέ να είναι κατ' ουσίαν χριστιανοκίνητη.

Και πάντως, οι πολιτικοποιημένοι μας Επιμελητές θα όφειλαν να γνωρίζουν -learning from Athens, δεν λένε;- ότι ακόμη και «κινηματικά» ο ακτιβισμός εδώ δεν έχει και τόσο radical-ίζον πρόσωπο. Μάλλον έχει λιγότερες φρεναπάτες κι ούτε είναι τόσο δήθεν. Και ότι η τέχνη, όχι μόνο εδώ, δεν ξεγελά την «κρίση» – ούτε την ενοχή. Χρόνια τώρα. (Συνεχίζει όμως -ως εξαίρεση- να παραμερίζει κατασκευαστικά την εξουσία – και εν πολλοίς τα αξιώματα.) Αλλά και ότι επιπλέον, ο εκ των πραγμάτων αντι-κλασικισμός -για σύγχρονη τέχνη πρόκειται, για επένδυση-, μπορεί να μη θίγει αγοραστικά τον εργοδότη τους, που θεμελιώθηκε στον νεοκλασικισμό πριν εξελιχθεί σε επικίνδυνο και έθνος και κράτος, όμως εδώ, πλάι στο γνήσιο (!) κλασικό πάραυτα αυτο-ακυρώνεται (όπως στο Αρχαιολογικό ή το Βυζαντινό μουσείο), αυτο-γελοιοποιείται. Όπως ο Σταϊνμάγερ; Που αντί να μιλάει για βαρετά μνημόνια (ιδίως τώρα που έφτασε το τέλος τους!) ήρθε και καλά να εγκαινιάσει την επισφράγιση της «ανάπτυξης» – τη διακρατική συνεργασία, κεντρώα και δημοκρατική εννοείται, και στην τέχνη.

Και ευτυχώς, παρήγορο είναι ότι στην Ιστορία (κι αφού η μετα-τέχνη δεν παρηγορεί, φαίνεται), μετά τη Μήλο έρχονται οι Συρακούσες. Και όχι μόνο για τον τέως ντόπιο αλλά και για τον νυν Γερμανό.

Μόδα κι αυτή με τους προέδρους! Ο ένας, ο Αμερικανός, να θέλει και καλά να κλείσει τη θητεία του με τον Παρθενώνα (ποιας περιόδου; γιατί στις καρτ-ποστάλ δεν φαίνεται). Σίγουρος που η

επικράτειά του απλώνεται παντού, και στον πολιτισμό και στην Ασφάλεια. Και στις γιγαντοαφίσες του δρόμου και στην ψηφιακή ολοκλήρωση, και στο Αιγαίο και στη Σούδα. Ο άλλος, ο Γερμανός, έχει αναλάβει το ταμείο. (Στη χειρότερη, θα αναπτυχθούμε όπως η Πορτογαλία.) Ακόμη και με μια έκθεση-σόου;

…Που πάντως, όταν ξεκίνησε, αφορούσε στη… δημοκρατική εμβάπτιση της τότε γερμανικής ψυχής : Στον μεταπολεμικό, σε έναν Οικονομικό Ολοκληρωτισμό. Αντί για τα φρικαλέα της εγκλήματα που προηγήθηκαν… Και απεδείχθη η ανώτερη «μαθήτρια» της Άπω Δύσεως.

5.

Learning from Athens, όμως, είπαμε.

Καταθλιπτικός λοιπόν, κατά μία έννοια, είναι αυτός που όχι απλώς δεν πιστεύει στις δικές του δυνάμεις, αλλά του λείπει κι η δύναμη, η ώθηση να προστρέξει στον διπλανό του – να αντιδράσουν από κοινού. Αυτό δηλαδή που συμβαίνει εδώ και πολύ καιρό στον πολίτη αυτής της χώρας. Τον ιδρυματοποιημένο. Όχι μόνο λόγω της κυβέρνησής του, αλλά και λόγω της περίπου hikikamori συμπεριφοράς του. Οι άνεργοι πλέον, ως γνωστόν, πουθενά στον κόσμο δεν είναι και τόσο άνεργοι. Όχι μόνο στην Ελλάδα των μνημονίων, αλλά παντού. Δραστηριοποιούνται στους «παράλληλους κόσμους» των δικτύων, στην «επαυξημένη» πραγματικότητα, στην σε όλους τους χώρους παρουσία-απουσία. Μέχρι να κλειστεί κανείς στο κουκούλι της Απουσίας.

*

Περπατώντας άλλωστε από του Φιλοπάππου στο ΕΜΣΤ και από κει στο Ωδείο ίσως και μέχρι την πλ. Βικτωρίας, όπως καταλαβαίνετε, δεν αλλάζει και τίποτε… Αλλά, όπως οι διαφημιστικές ομορφιές και οι ιδέες τους, οι λογότυποι τα μηνύματα και τα σποτάκια, συναγωνίζονται πολλές φορές σε τετραγωνικά μέτρα τον ωφέλιμο αέρα που αναπνέουμε• όπως και στην αρχαία Ρώμη, παρέα με τους ντόπιους συγκατοικούσε ένας αταίριαστα γιγάντιος αριθμός αγαλμάτων (και μάλιστα

αντίγραφα)• κι όπως -μετά τη νίκη των βυζαντινών εικόνων και της παποσύνης- οι αγιογραφίες ξεπέρασαν πολλές φορές σε νούμερο τους κατοίκους ενός μικρού τόπου, κι ενός νησιού ακόμη, κατά αυτόν τον τρόπο, εκτός από την πρόχειρη πραγματικότητα που αντιμετωπίζουμε, εκτός κι απ' την αλήθεια που μας περιμένει με το ρόπαλο στη γωνία, υπάρχει κι ο «παράλληλος κόσμος», κυρίαρχος, όχι απλώς της φαντασίας αλλά των φαντασμάτων. Δήθεν απών.

Κι ενώ ο πλέον κοσμοπολίτης μέχρι την πρόσφατη «παγκοσμιοποίηση» πολιτισμός, ο ελληνιστικός, άπλωσε το αντίγραφο της ελληνικής τέχνης στα πέρατα του τότε γνωστού κόσμου, και η Κοινή έγινε η παγκόσμια γλώσσα τουλάχιστον των ελίτ (ο Ιουλιανός, παρά τον ήδη θεσμισμένο χριστιανισμό, υπερηφανευόταν πως ήταν… *Έλλην τοις επιτηδεύμασι* – σήμερα τι θα δήλωνε; ούτε καν Αμερικανός), και όμως, ούτε τα θέατρα στις καινούριες πόλεις άλλαξαν το πολίτευμα, όπως συνέβη με τη θεατροκρατία στην κλασική Αθήνα, ούτε τα αγάλματα-αντίγραφα το ζήτημα της ελευθερίας ή του ειδώλου. Φάνηκε έτσι, και τότε, για άλλη μια φορά, ότι «Πρόοδος» -το placebo των εποχών μας- δεν υπάρχει. Ότι κάθε πολιτισμός παράγει βέβαια και προάγει τις μηχανές και τις τεχνικές που του αξίζουν.

Άλλωστε, μετά την τραγικότητα του Πελοποννησιακού πολέμου, εξαφανίστηκαν σιγά-σιγά απ' τον χάρτη οι Τραγωδίες.

*

Από την άλλη, η τέχνη παραδοσιακώς συχνά προκαλούσε την ομορφιά. Σίγουρα και τη σκοτεινή, όχι κατ' ανάγκη νεανική, ή και μηδενίζουσα πλευρά της. Φαίνεται, γι' αυτό κάτι απλώσανε σε τόσα σημεία της Αθήνας… Για να γυρνάνε σα χαζά τα (ενήλικα) «σχολιαρόπαιδα» και οι τουρίστες τρίτης ηλικίας και να μη βρίσκουν τίποτε. Το Κάσελ τουλάχιστον, αποτελεί ένα θεματικό πάρκο όπως τόσα άλλα.

Και το σίγουρο είναι ότι κανείς δεν δείχνει πια να περιμένει ότι η τέχνη θα… προβιβαστεί εκ νέου. Κάποια στιγμή

εκτρεπόμενη, ακόμη και σε πολίτευμα! (Που, ως γνωστόν, προσώρας πάσχει από βαριά εξάρτηση.)

Ναι, αλλά και δεν θα πάψει ποτέ να εκφράζει την ανάγκη, τον κόσμο της Ανάγκης – παρά της Επιθυμίας. Να αναδείχνει την πραγματικότητα ως πραγματική. Γιατί, μέχρι και σήμερα, άλλο είναι ένα πορτρέτο Φαγιούμ που σε συνοδεύει μετά θάνατον, κι άλλο η φωτογραφία διαβατηρίου που σε ελέγχει εν ζωή.

Αθήνα, Μάιος 2017